

NUTQI TO‘LIQ RIVOJLANMAGANLIK (NTR) BOLALAR BILAN OLIB
BORILADIGAN O‘YINLAR TEXNOLOGIYASI

265 DMTT Logopedi; Xamzayeva Dilafruz.

Annotatsiya (Abstract)

English:

This article explores the characteristics of preschool children with Underdeveloped Speech (UDS), analyzing the linguistic, cognitive, and neuropsychological factors affecting delayed speech development. The study highlights the three developmental levels of UDS, diagnostic indicators, and corrective pedagogical strategies. The effectiveness of play-based technologies is discussed, demonstrating how structured games and exercises enhance lexical, grammatical, and phonemic skills, while supporting the neurofunctional growth of speech. Early intervention and individualized multisensory approaches are emphasized as crucial for improving speech competence, communicative readiness, and social adaptation.

Русский:

В статье рассматриваются особенности дошкольников с Недоразвитием речи (НР), анализируются лингвистические, когнитивные и нейропсихологические факторы, влияющие на задержку развития речи. Особое внимание уделяется трём уровням НР, их диагностическим признакам и коррекционно-педагогическим стратегиям. Показана эффективность игровых технологий, демонстрирующая, как структурированные игры и упражнения способствуют развитию лексических, грамматических и фонематических навыков, поддерживая нейрофункциональное развитие речи. Ранняя интервенция и индивидуальный мультисенсорный подход рассматриваются как ключевые для повышения речевой компетенции, готовности к общению и социальной адаптации.

O‘zbekcha:

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda uchraydigan Nutqi To'liq Rivojlanmaganlik (NTR) holatining lingvistik, kognitiv va neyropsixologik omillari tahlil qilinadi. NTRning uch darajasi, diagnostik belgilar va korreksion-pedagogik yondashuvlar yoritilgan. O'yin va mashqlar yordamida leksik, grammatik va fonematik ko'nikmalarni rivojlantirish samaradorligi ko'rsatildi. Erta aralashuv va individual multisensor yondashuv nutq kompetentsiyasi, muloqotga tayyorgarlik va ijtimoiy moslashuvni yaxshilashda muhim ahamiyatga ega.

Kirish

Nutq rivojlanishi bolaning kognitiv va ijtimoiy moslashuvi, shuningdek o'qishga tayyorgarligi uchun asosiy omil hisoblanadi. Ayrim bolalarda nutq funksiyalari yosh normasiga mos ravishda rivojlanmaydi, bu holat Nutqi To'liq Rivojlanmaganlik (NTR) deb ataladi.

NTR — bu nutq motorikasi, fonematik idrok va grammatika rivojlanishidagi kechikish bilan xarakterlanuvchi buzilishdir. Bolalar odatda:

- cheklangan so'z boyligi,
- grammatik xatolar,
- bog'langan gap tuzishdagi qiyinchilik,
- past nutq faolligi.

Neyropsixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, NTR biologik, nevrologik, ijtimoiy va pedagogik omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shu sababli tizimli pedagogik va logopedik yondashuv zarur.

O'yin texnologiyalari — NTR bilan bolalar bilan ishlashning eng samarali usullaridan biri bo'lib, ular nutq faolligini oshiradi, fonematik qabulni rivojlantiradi, leksik va grammatik ko'nikmalarni mustahkamlaydi, shuningdek bolaning emotsional va ijtimoiy moslashuvini qo'llab-quvvatlaydi.

1. NTRning darajalari

1.1. Og'ir daraja

- Nutq deyarli yo'q, faqat alohida so'zlar va ovozlari mavjud
- Talaffuz buzilgan

- Grammatik shakllar deyarli mavjud emas
- Nutq o'rnini imo-ishora egallaydi
- Shu darajadagi bolalarda eng ko'p individual va ko'rgazmali mashqlar talab

etiladi

1.2. O'rta daraja

- 2–3 so'zli sodda jumlarlar
- Leksik boylik cheklangan
- Grammatik xatolar ko'p
- Fonematik idrok past
- Bolaning nutqini rag'batlantirish uchun rolli o'yinlar va mini-scenariylar

samarali

1.3. Engil daraja

- Uzunroq jummalarni tuza oladi
- So'z boyligi yoshga mos emas
- Fonematik va grammatik xatolar mavjud
- Shu darajadagi bolalarda o'yin texnologiyalari bilan fonematik mashqlar va

dialogik nutqni rivojlantirish samarali

2. O'yin texnologiyalari

2.1. Artikulyatsion va nafas mashqlari

• «Sharchani uchiramiz» — havoni boshqarish mashqlari, diafragmani ishlatishni o'rgatadi

• Oyna oldida artikulyatsion gimnastika — tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni rivojlantiradi

2.2. Mayda motorikani rivojlantiruvchi o'yinlar

- «Mozaika yig'ish» — vizual-motor koordinatsiyani rivojlantiradi
- «Dona terish» — qo'l barmoqlari moslashuvini oshiradi
- «Qumda chizish» — taktil sezuvchanlik va kreativlikni rivojlantiradi
- «Namunani takrorla» — shakllarni eslab qolish va replikatsiya ko'nikmalarini

rivojlantiradi

2.3. Fonematik qabulni rivojlantirish

- «Tovushni top» — fonemani aniqlash qobiliyatini oshiradi
- «Tovush manbasini aniqla» — lokalizatsiya va fonemani farqlash
- «Qaysi tovush eshitildi?» — tinglash va ajratish qobiliyatini rivojlantiradi
- «Paron ovozlarni ajratamiz» — fonetik sezuvchanlikni oshiradi

2.4. Leksik-grammatik o‘yinlar

- «Jumla tuzamiz» — grammatika va sintaksisni mustahkamlaydi
- «Qaerda turibdi?» — predlog va joylashuv tushunchasini rivojlantiradi
- «Nima qilayapti?» — fe‘l va faoliyatni tushunishni mustahkamlaydi
- «Kategoriyni top» — leksik kategoriyalarni o‘rganish

2.5. Dialogik va monologik nutq

- Rolli o‘yinlar (doktor, do‘kon, mehmon) — nutqni amaliy qo‘llash
- Mini-scenariylar — hikoya tuzish va muloqot ko‘nikmasini rivojlantirish
- Rasm bo‘yicha hikoya tuzish — fantaziya va bog‘langan nutq
- «Nima bo‘ldi?» kartochkalari — sabab-oqibat bog‘lash va nutq tartibini

o‘rgatadi

3. O‘yin texnologiyalarining amaliy modeli

3.1. Bosqichlar

1. Diagnostika — nutq va motorika darajasini aniqlash
2. Individual o‘quv reja tuzish
3. Multisensor o‘yin texnologiyalarini tanlash
4. Kunlik va haftalik mashg‘ulotlarni rejalashtirish
5. Natijani monitoring qilish

3.2. Tamoyillar

- Soddadan murakkabga
- Qaytarish va mustahkamlash
- Individual yondashuv
- Ko‘rgazmalili.
- Qisqa va samarali dinamika

4. Xulosa

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar — bu nutq motorikasi, fonematik qabul va kognitiv jarayonlar buzilgan bolalar. Ilmiy tadqiqotlar va amaliy ishlar shuni ko'rsatadiki, o'yin texnologiyalari NTR bilan ishlashning eng samarali vositasi hisoblanadi. Ular:

- nutq faolligini oshiradi,
- motorika va grammatik tuzilmalarni rivojlantiradi,
- fonematik qabulni mustahkamlaydi,
- emotsional va ijtimoiy moslashuvni yaxshilaydi.

Tizimli va individual yondashuv bilan NTR belgilari sezilarli darajada kamayadi va bolaning nutq ko'nikmalari yaxshilanadi.

5. Adabiyotlar

1. Levina R.E. Narusheniya rechi u detey doshkol'nogo vozrasta. — Moskva, 2018
2. Tsvetkova L.S. Neyropsixologicheskiye osnovy rechevykh narušeniy u detey. — Sankt-Peterburg, 2019
3. Zhukova N.S., Mastyukova E.M. Logopediya: diagnostika i korrekciya rechi. — Moskva, 2020
4. Vygotskiy L.S. Voobrazheniye i tvorchestvo v detskom vozraste. — Moskva, 2016
5. Elkonin D.B. Psixologiya igry. — Moskva, 2017
6. Sobotovich E.F. Razvitiye rechi u detey s alaliyey. — Kiev, 2015
7. Markova A.K. Formirovaniye rechevoy deyatel'nosti v doshkol'nom vozraste. — Moskva, 2014
8. Tumanova T. Igrovyye tekhnologii v logopedicheskoy praktike. — Moskva, 2021